

La ciutat i l'urbanisme com a eines educatives

Andrés Martínez de la Riva Díaz

Aquest article està estructurat en tres parts. La primera és un recorregut històric que situa les tendències dominants en l'urbanisme i el seu impacte en la construcció de la ciutat. La segona descriu l'enfocament metodològic d'un procés de transformació urbana com a acte educatiu i centrat en les persones.¹ Per acabar, s'enumeren una sèrie

1 Aquest article ha estat elaborat a partir de l'experiència sobre la feina desenvolupada dins de l'equip de Raons Públiques, una cooperativa que implementa processos participatius urbans, amb la voluntat d'impulsar espais de trobada entre els habitants, les institucions i altres agents que intervenen en la ciutat.

d'exemples sobre quines dimensions educatives té la ciutat real i l'abstracta.

L'urbanisme com la ciència que ha construït la ciutat

L'urbanisme sorgeix com a ciència entre els segles XIX i XX² per resoldre un dels grans reptes de la societat: absorbir l'augment de

2 Podem esmentar dos moments que delimiten un període d'assimilació de l'urbanisme com a ciència: la publicació de la teoria general de la urbanització d'Ildefons Cerdà el 1857 i la fundació de l'Escola de Chicago al voltant de la dècada de 1920.

◀ Fotos: Raons Públiques, SCCL

■ **Andrés Martínez de la Riva Díaz**, arquitecte i urbanista. Soci treballador de Raons Públiques, SCCL.

població i la transició del camp a la ciutat que va provocar la Revolució Industrial.

Després de molts anys d'utopies urbanes i baralles ideològiques, un corrent de pensament finalment va liderar el repte d'ordenar el creixement "natural" de les ciutats: el racionalisme productivista, gràcies a l'arquitectura (GARCÍA, 2016).

Aquesta visió es plasma en els principis de la Carta d'Atenes,³ que se simplifiquen en quatre aspectes la vida de les persones (habitar, circular, treballar i recrear) i en la construcció dels primers blocs residencials racionalistes. Sota aquests principis s'han fonamentat els escenaris legals i físics on ens ha tocat habitar. Avui en dia classifiquem el sòl en residencial (habitar), sistema de vials (circular), sòl industrial (treballar) i sistema d'espais lliures (recrear), i moltes persones resideixen en blocs residencials en les perifèries de les ciutats. Vivim en ciutats construïdes a partir de la inèrcia de les decisions preses en el segle XX, i si bé l'expansió urbana s'ha descelerat (almenys en el nostre context), encara ens estem adaptant a aquest context.

Ara bé, tot i que la visió racionalista ha sigut la protagonista en la definició de les ciutats, hi va haver visions contraposades.

A la dècada dels anys seixanta del segle passat es comença a reivindicar el paper de qui habita la ciutat. Com és el cas de Jane Jacobs, que critica la deshumanització que provocaven les transformacions de les ciutats nord-americanes. També apareix la figura de l'Advocacy Planning proposada per Paul Davidoff, en la qual defensa la figura de l'urbanista com a mediador en els processos urbans. Aquesta línia, més preocupada pel paper dels habitants, es pot dir que culmina sota la conceptualització del dret a la ciutat d'Henri Lefebvre, l'any 1968.⁴

La persona com a subjecte transformador i el procés urbà com a acte educatiu

En aquest context, ens proposem el repte d'explorar com han d'intervenir les persones en els processos urbans. Bevem d'un corrent romàntic, que creu en les persones no només com a subjectes per obtenir informació per a l'anàlisi, la planificació o el disseny, sinó com a subjectes transformadors. Posem en el centre no l'objecte ciutat, sinó la persona i la seva capacitat transformadora, com a subjecte polític (participant i decidint) i com a cos (dissenyant i construint).

³ La lectura dels quatre principis es va fer al IV CIAM l'any 1933 i van ser redactats en la Carta d'Atenes 10 anys més tard.

⁴ Les seves aportacions s'han vist plasmades, d'alguna manera, dins de les normatives urbanístiques. La Llei d'urbanisme de 2002 és la primera que obliga a incloure memòries de participació en plans urbanístics.

L'aparició d'una eina racional (la disciplina urbanística) per planificar les ciutats suposa un exercici de simplificació i racionalització de la vida de les persones.

És aquí on ens trobem amb altres disciplines recents de les ciències socials

amb les quals ens proposem dialogar i cooperar: l'acció comunitària, l'educació social, la mediació de conflictes i la facilitació de processos. Aquestes disciplines estan basades en el coneixement situat i renuncien d'alguna manera a la infal·libilitat de les disciplines racionals amb l'objectiu de posar a les persones al centre dels processos.

Aleshores, ens hem de preguntar: com una persona pot convertir-se en subjecte transformador? Des de la nostra pràctica una de les respostes és enfocar els processos urbans com a actes educatius, processos en els quals el subjecte es transforma en participar del propi procés (ALGUACIL, 2008) i actes educatius on intervé l'educació social, com a pràctica basada en la generació de contextos que possibiliten la transmissió, l'apropiació i la recreació d'allò cultural amb una oferta adaptada a cada situació i a cada persona.

Pensem que l'urbanisme pot ensenyar a llegir i entendre la ciutat des de la seva pròpia configuració. Així, l'urbanisme en contacte amb altres disciplines pot ser útil per

desenvolupar la capacitat crítica, agitadora, constructiva, etc.

Les dimensions educatives de la ciutat i de l'urbanisme

A partir d'aquí, volem explorar quins continguts al voltant de la ciutat podem posar en joc en els processos que desenvolupem i quin és el paper de la persona urbanista en aquests processos.

La ciutat pot tenir un doble paper: en primer lloc, com a escenari on es fan els processos educatius i, en segon lloc, com el contingut de nombroses dimensions educatives.

La qüestió de l'escenari és senzilla: hem de fer accions directament al carrer. Si desenvolupem un procés de transformació d'una plaça hem de ser a la plaça. Les activitats socioeducatives a l'espai públic, com ara recorreguts, tallers i activitats, ens ajuden a reconèixer i explicar les implicacions físiques d'un espai. Com l'educació de carrer, perfil pioner en la intervenció a l'espai públic, l'urbanisme pot adoptar les seves pràctiques per generar contextos on la ciutat esdevingui el contingut que cal treballar.

Si mirem d'abordar la qüestió complexa dels continguts, el vessant és molt ampli

▼ La ciutat abstracta. Un exemple de les capes ocultes de la ciutat real

(ROSA, 2013). Un primer punt seria la dimensió de la memòria. La ciutat ens parla del passat, en la mida i la forma dels seus carrers i en els seus edificis, fent de la ciutat una veritable aula d'història. Aquesta dimensió ens ajuda a connectar els processos de planificació urbana amb la identitat del lloc, sovint oblidada o desconeguda pel que l'habita.⁵

Una altra dimensió és la legal: les terrasses, l'accessibilitat, les normatives de circulació, les prohibicions d'ús (sobretot de joc) d'algunes places, amaguen una realitat legal, que pot formar part d'un procés educatiu per entendre per què un disseny d'un carrer és d'una manera i no d'una altra.

Una altra dimensió pot ser l'estrictament física, és a dir, entendre com estan fets els espais, els materials, la il·luminació, els paviments i altres elements físics que ens permeten llegir d'alguna manera els espais per tenir les peces del

puzle, per després poder imaginar-nos-en de nous.

Un altra dimensió és la social: com la gent fa servir els espais i què ens pot explicar sobre la seva ciutat. De fet, el que fa que un espai urbà sigui públic és que hi hagi persones utilitzant-lo. També cal repensar que allò físic també condiciona allò social, per la qual cosa una disseny urbà que té en compte la gent pot aportar usos i presències més diverses.

També podem trobar la dimensió política de la ciutat. Les ciutats han sigut el llenç on s'han dibuixat les grans revoltes socials, des de revolucions a manifestacions, i també com a escenari on es manifesten físicament els poders dels estats.⁶

Potser no cal insistir més sobre els continguts educatius que ens ofereix la ciutat. La llista pot ser infinita (medi ambient, comerç, esport, art, música). L'escenari urbà ens ofereix l'oportunitat de connectar, en definitiva, amb la cultura.

⁵ Un exemple d'aquest ús és la col·lecció de cromos del barri o la Germaqueta, dos projectes que es vinculen amb la història i la memòria del lloc a infants de barris en transformació.

⁶ Per exemple, una visita al passeig Lluís Companys ens connecta amb dos poders de l'estat, el Parlament i el Palau de Justícia, i amb l'escenari de manifestacions sonades.

Enfoquem els processos urbans que acompanyem, també com a actes educatius, en els quals les persones es transformen en participar del propi procés.

El paper de l'urbanista en els processos de transformació

La ciutat ens permet establir mirades a aspectes més o menys tangibles, que podem aprofitar com a dimensions educatives, però a la ciutat també hi ha capes intangibles que poden ser aprofitades per entendre els canvis de les ciutats. Ens hem d'adonar que la ciutat es troba en un estat de transformació permanent entre allò que és i allò que ha de ser segons la planificació urbana.

Estem parlant de les capes abstractes de la ciutat (*vegeu imatge 1*), les que dominen la tècnica urbanística i que són menys conegudes pel ciutadà. Per exemple, els i les urbanistes fem servir termes de planificació com pla parcial, unitats d'actuació; termes de disseny urbà com alçades reguladores, alineació de façana, o termes de gestió urbana com aprofitament, expropiació, etc.

Aquí és quan abordar aquests conceptes en un procés amb persones que no tenen coneixements d'aquests tipus es torna difícil, però és aquí quan té més sentit la presència i acompanyament tècnic en un procés, on la transmissió cultural de l'expertesa de l'urbanista es combina amb l'experiència de l'habitant.

Aquesta figura d'urbanista de carrer ha de tenir, entre d'altres, dues virtuts que volem

ressaltar: primer, fer accessible la informació, és a dir, d'una banda, facilitar l'accés a la informació (on és) i, d'una altra, fer-la comprensible (traduir-la), i segon, tenir la sensibilitat per escoltar les necessitats dels habitants i traslladar-les en un llenguatge tècnic perquè siguin assimilables (i legitimes) per altres perfils tècnics.

En definitiva, l'objectiu és corresponsabilitzar els habitants del seu paper com a subjectes actius a la ciutat, i recordar que tenen dret a exigir com volen que sigui. En relació amb altres disciplines, la nostra intenció és obrir el camp de les transformacions urbanes i teixir complicitats per aconseguir noves mirades que puguin compartir el repte de construir unes ciutats millors. **Q**

Referències bibliogràfiques

- ALGUACIL GÓMEZ, Julio. “Espacio público y espacio político. La ciudad como el lugar para las estrategias participativas. Espacio público, ciudad y conjuntos históricos”. *Cuadernos*, núm. 22. Consejería de Cultura de la Junta de Andalucía (2008), p. 167- 185.
- GARCÍA VÁZQUEZ, Carlos. *Teorías e Historia de la ciudad contemporánea*. Barcelona: Gustavo Gili, 2016.
- MARTÍ, Marc; ARIAS, Albert. “Advocacy Planning - Urbanismo al servicio de la justicia social”. <<https://latramaurbana.net/2013/02/18/advocacy-planning-urbanismo-al-servicio-de-la-justicia-social/>>. [Consulta: febrer de 2017].
- ROSA PALOMERO, Antonio. *Ciudad y educación social. De la calle al medio abierto*. Barcelona: Editorial UOC, 2013.

CITA ARTICLE

MARTÍNEZ DE LA RIVA DÍAZ, Andrés. “La ciutat i l’urbanisme com a eines educatives”. *Quaderns d’Educació Social*. Col·legi d’Educadores i Educadors Socials de Catalunya. Núm. 20 (desembre 2018), p. 110-117.

RESUM

Aquest article vol explorar les possibilitats educatives de la ciutat apropant-se a les seves dimensions educatives i situant-la com a escenari per al desenvolupament d’actes educatius en relació amb processos de transformació urbana, on el paper de l’urbanista és d’agent transmissor o transmissora de coneixements.

Paraules clau: urbanisme, ciutat, educació social

ABSTRACT

This article aims to explore the educational possibilities of the city by applying its educational dimensions and placing it as a scenario for the development of educational events in relation to processes of urban transformation, where the role of the urban planner is used as a knowledge transmitter agent.

Keywords: urbanism, city, social education

La ciutat i l'urbanisme com a eines educatives: dos exemples

Firal Viu!

Firal Viu és un procés realitzat per a l'Ajuntament d'Olot (Girona) entre el gener i el juliol de 2016 per definir els criteris funcionals sobre la base dels quals remodelar el Passeig d'en Blay (conegut també com el Firal d'Olot), un dels principals espais públics de la ciutat.

L'objectiu del projecte és definir de manera col·laborativa els "criteris funcionals" que constituïran les bases del concurs de projectes d'urbanització: determinació dels usos i activitats permeses, estructura de la mobilitat, criteris d'arborització i elements d'urbanització.

Tot i dirigir-se al conjunt de la població, el procés fa èmfasi en el fet d'identificar i in-

volucrar els grups d'interès més relacionats amb l'espai: veïns i col·lectius que l'utilitzen de manera assídua, comerciants i entitats socials i culturals amb activitats al seu entorn.

Les sessions de treball (grups de discussió, espais de deliberació temàtics i activitats d'informació i debat a l'espai públic) es basen en una exhaustiva però entenedora informació tècnica, que permeten la diagnosi de la situació i l'anàlisi de les alternatives possibles respecte a cadascun dels temes treballats.

Per a més informació: FRAGA, Javier. "La ciudadanía y los concursos de arquitectura". *El País* (28 juliol 2016). <https://elpais.com/elpais/2016/07/28/seres_urbanos/1469685600_146968.html>.

Els Cromos del Barri

Els Cromos del Barri és un projecte que es realitza des de l'any 2015 amb les entitats dels barris del Coll i de Vallcarca (districte de Gràcia, Barcelona), amb finançament de l'Ajuntament de Barcelona.

L'objectiu del projecte és estimular la capacitat crítica i la curiositat dels nens i les nenes envers la ciutat, a partir d'activitats de coneixement i descoberta del seu entorn més immediat.

Amb aquesta finalitat es construeix amb els alumnes una col·lecció de cromos que recull els espais emblemàtics dels dos barris, ja sigui pel seu valor patrimonial o natural, per la seva representativitat com a espai públic o per la seva capacitat per re-

flectir els canvis socials relacionats amb els canvis urbans.

Aquesta activitat es complementa amb la realització de dues rutes de descoberta pels punts recollits a la col·lecció, que permeten aprofundir en els diferents temes fent servir com a suport una eina lúdica (els cromos) i que té un llarg recorregut també fora de les aules.

En aquest projecte és especialment important la xarxa que s'estableix entre les dues escoles implicades (La Farigola i Montseny), les seves AMPA i les entitats del barri (Observatori-arxiu de Vallcarca).

